

venski in hrvatski politiki, Zveza komunistov ali zgodovinarji? Oboji, toda zgodovinarji žal nimamo na voljo rezultatov raziskav za vsa obdobja, še virov ne, da bi lahko nepristransko sodelovali.

Milica Kacin-Wohinz

Dorče Sardoč: *Tigrova sled*. Pričevanje o uporih primorskih ljudi pod fašizmom, Založništvo tržaškega tiska, Trst, Založba Lipa, Koper, 1983, 311 str.

Znano je, kako težke čase so v obdobju med obema svetovnima vojnama preživljali tisti Slovenci in Hrvatje, ki so po I. svetovni vojni prišli v okvir italijanske države. Vse tisto, s čemer je italijanski fašistični okupator »postregel« Jugoslovanom leta 1941, so prvi okusili na svoji koži že skoraj dvajset let prej. Njihov boj proti fašizmu se je že kmalu spremenil v boj za narodnostni obstanek. Svoj upor proti fašizmu, ki se je do polnega obsega razplamtel šele v času NOB, so začeli v skrajno težkih razmerah in v njem kljub težavam in žrtvam vztrajali.

Eden teh prvih bojevnikov proti fašizmu je bil tudi zobozdravnik Dorče Sardoč. Ob njegovi petinsedemdesetletnici je izšla knjiga, v kateri je natisnjenih enaintrideset njegovih spominskih oddaj, ki so jih od aprila do novembra 1980 oddajali na tržaškem radiju. Urednica teh oddaj Lida Turk je te spomine zapisala, uredila in opremila z zelo obsežnimi opombami. Zelo tehten prispevek knjigi je tudi uvodni del z zgodovinskim orisom življenja primorskih Slovencev v času med obema vojnama, ki ga je napisala dobra poznavalka tega obdobja dr. Milica Kacin-Wohinz.

Sardočevi spomini, ki nam prikazujejo buren čas od konca 19. stoletja do leta 1945, so napisani izredno živahno, tekoče in so pogosto »začinjeni« s simpatično mero humorja. Popelje nas skozi svojo mladost, zelo razgibano obdobje šolanja, ki mu je podobno kot mnogim našim izobražencem iz tega časa pomenilo trd boj za obstanek, prikaže nam svoje prve izkušnje v soočenju z italijanskimi režimi. Sledimo njegovemu delovanju v zadnjih legalnih organizacijah primorskih Slovencev ter v narodno-revolucionarnem gibanju, danes najbolj znanemu po imenu TIGR. (V času med obema vojnama so mu njegovi privrženci po navadi rekli preprosto kar »organizacija«). Sardoča so fašistične oblasti leta 1928 konfinirale na znane Lipare, kjer je po zaslugi opravljanja svojega poklica užival določene ugodnosti v primerjavi z »običajnimi« konfiniranci.

Konec leta 1932 so ga izpustili iz konfinacije, vendar je imel velike težave, ko je hotel doseči vpis v zdravniško zbornico, kar je bil pogoj za opravljanje poklica. Kot bivši interniranec namreč ni dobil potrdila o »dobrem političnem obnašanju«, nujnega za omenjeni vpis. Z velikim notranjim odporom in po posvetovanju s prijatelji se je odločil za nenavaden poseg, obrnil se je neposredno na Mussolinija. Ta mu potrdila ni odobril, vendar ga je brez njega dovolil vpisati v zbornico.

Čas, ki je sledil vmitvi iz konfinacije, je pomenil za Sardoča obdobje živahnega ilegalnega delovanja na Primorskem ter stikov s predstavniki emigrantskih organizacij v stari Jugoslaviji. Naglasiti velja odločno Sardočevo stališče proti emigriranju iz Primorske, ki ga je smatral za nepotrebno in nedopustno

izgubljanje ljudi in ki bi dejansko olajševal fašistična raznarodovalna prizadevanja.

Naslednje obdobje, ki je v Sardočevih spominih zelo temeljito prikazano, je čas 2. tržaškega procesa, na katerem je bil kot predstavnik skupine nacionalistov (po fašistični razdelitvi obtožencev v skupine nacionalistov, teroristov in komunistov) obsojen na smrt in kasneje pomiloščen na dosmrtno ječo. Zelo plastičen je tudi prikaz Sardočevega zaporniškega življenja na otoku Santo Stefano v Gaetskem zalivu pred Neapljem, kjer je dočakal padec fašizma, kapitulacijo Italije in prihod Američanov.

Zadnje obdobje II. svetovne vojne je bilo za Sardoča v znaku popotovanja, najprej na Sicilijo, kjer je prišel v stik s predstavniki narodnoosvobodilnega gibanja, nato v Alžir, kjer je odklonil, da bi se pridružil londonski begunski vladi, v Rim in po koncu vojne nazaj v Trst, oziroma Gorico. Po umiku jugoslovanske vojske iz Trsta je po lastnih besedah, s katerimi zaključuje svoje spomine, ostal ob strani nadaljnega političnega dogajanja.

Ko prebiramo Sardočeve spomine, moramo pač imeti pred očmi znane dobre in slabe strani te vrste zgodovinskih virov. Kot drugi, imajo tudi Sardočevi spomini svojo osebno noto, človeški spomin pa svoje naravne meje. Zlasti dragoceni so podatki v Tigrovi sledi, ki se dotikajo prav delovanja narodno-revolucionarne organizacije, za katero je razumljivo ostalo zelo malo drugačnih virov. Zelo zanimiv in kajpak osebno obarvan je Sardočev pogled na drugi tržaški proces, na obdobje konfinacije in zavora, na njegovo »odisejado« po kapitulaciji Italije. Povsod, zlasti mogoče prav v zadnjem delu, si bralec Sardočevih spominov lahko zastavi kako vprašanje na katerega pa mu avtor ne odgovarja. Pogosto je to namesto njega naredila v zelo skrbnih opombah (z nekaterimi manjšimi napakami in pomanjkljivostmi) urednica Lida Turk, zlasti ko gre za pojasnila k osebam, ki jih Sardoč omenja.

Kljub nekaterim pomanjkljivostim in nedorečenostim so Sardočevi spomini pomembno dopolnilo k spoznavanju preteklosti primorskih Slovencev v času od konca Avstro-Ogrske do propada nacistične Nemčije.

Andrej Vovko

Veselin Djuretić: *Vlada na bespuću*. Institut za savremenu istoriju — »Narodna knjiga«, Beograd 1982, 314 strani.

Knjiga ima podnaslov »Internacionalizacija jugoslovanskih protislovij na političnem prizorišču 2. svetovne vojne«, njeni recenzenti pa so bili Vladimir Dedijer, Vlado Strugar in Nikola Živković. V SR Srbiji je po izidu doživela velik odmev, napovedana pa je bila tudi že druga izdaja. Za povprečna zgodovinsko-pisna merila avtor v tem delu na zares izviren način predstavlja, to je opisuje, ocenjuje in analizira usodo jugoslovanske kraljevske vlade, začevši od udara generala Simovića 27. marca 1941 ter formiranja njegove vlade, pa vse do ustanovitve Šubišičeve vlade junija 1944, za katero pa pisec ugotavlja, da je ta vlada predstavljala kraljevsko vlado le še formalno. Kmalu je prenehala biti emigrantska, bila je prehodna vlada, ki je odigrala svojo vlogo predvsem v od-